

פרק ו (פסוקים א-כג) / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפרק זה נקרא על מעשיי נפלאות נוספים של הנביא אלישע. אלישע נתפרסם בישראל. עם פרסומו נהרו המוני תלמידים לבית מדרשו עד כי צר היה להם המקום לשבת בו. "ויאמרו בני הנביאים אל אלישע: הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו" (פס' א).

מה הציעו בני הנביאים לאלישע?

ללכת עד הירדן הכוונה "לגאון הירדן", ששם צמחו עצים רבים, כל איש יכרות קורה אחת "ונעשה לנו שם מקום לשבת שם" (פס' ב).

אלישע נענה לבקשתם. "ויאמר האחד" כנראה היה זה החשוב שבתלמידיו שביקש את אלישע להצטרף אליהם והוא הסכים. כשאחד מבני הנביאים אולי "האחד" שביקש מאלישע שיתלווה אליהם, הכה בגרון על עץ, נפל הברזל (הגרזן) לתוך מי הירדן.

מדוע הוא נבהל?

כלי הברזל היו בימים ההם מעטים ויקרים, ונוסף לכך הגרזן היה שאול ולא היה ביכולתו של האיש להחזירו או לשלם את מחירו, משום כך הוא צעק בצער: "אהה, אדני, והוא שאול" (פס' ה).

כיצד הושיעו אלישע?

אלישע לקח עץ וכרת אותו בצורת לוח שטוח, כדי שיוכל הברזל לצוף עליו. הוא גרם לכך שהעץ יציף את הגרזן מעל פני המים. היה כאן נס כפול. העץ שמדרכו לצוף על המים ירד למטה והציף מעליו את הברזל ושניהם צפו ועלו על פני המים. העץ הקל שדרכו לצוף על פני המים צלל, והברזל הכבד צף ועלה למעלה. בפרק הקודם ובפרקנו מתוארים נסים שנעשו בירדן בידי אלישע. בפרק הקודם נעשה הנס בנעמן רק במאמר בלבד (ה' י' יד), ובפרקנו נעשה הנס במאמר ובמעשה.

כיצד עזר אלישע למלך ישראל?

בין ארם וישראל היו יחסי איבה. מלך ארם נלחם בישראל. לא הייתה זו מלחמה גלויה אלא "מלחמת התשה". מלך ארם שלח גדודים קטנים להתנפל על ערי ישראל ולשלול שלל.

הכתוב לא פירש את שם מלך ארם ולא את שם מלך ישראל, ומן הכתוב בפרק ח פס' ז נראה שהכוונה לבן הדד השני, ולפי זה מלך ישראל הוא יהורם בן אחאב. אם הכוונה לחזאל יכול להיות שמלך ישראל היה יהוא.

מלך ארם אף זמם לתפוש את מלך ישראל בשבי, לשם כך שם מארב במקום שבו היה צריך לעבור מלך ישראל כדי להתנפל עליו במפתיע ולקחתו בשבי.

התכנית הארמית נכשלה בכל פעם. למה?

אלישע שלח שליח מבלי שנתבקש ע"י מלך ישראל להזהיר את מלך ישראל שלא יעבור במקום שבו אורבים להם חיילים ארמיים, ומלך ישראל היה שולח אנשים לראות אם נכון דבר איש האלוקים, דבר זה קרה פעמים אחדות. הארמים חיכו במארב לשווא. "ויסער לב מלך ארם על הדבר הזה" (פס' יא). מלך ארם התרגז מאוד.

מה חשב מלך ארם?

מלך ארם חשב שמישהו מעבדיו בוגד בו ומגלה למלך ישראל את מקום מחבואם.

מה ענה לו אחד משריו?

אף אחד מאנשינו אינו מגלה למלך ישראל את סודותינו. הנביא אלישע יודע את כל הנסתרות, הכול גלוי לפניו, גם מה שאתה מוציא מפוך בחדר משכבך, אפילו במקום שאין שום אדם זר נמצא שם (קהל' י כ).
עתה מחליט מלך ארם לקחת את הנביא בשבי. איזה מעשה איוולת. אם יודע הנביא להזהיר את המלך, על אחת כמה וכמה ידע הוא עצמו להיזהר מפני מלך ארם.

מה עשה אלישע?

כאשר שמע בן הדד שאלישע נמצא בעיר דותן ציווה לתפסו ולקחתו בשבי. (דותן נמצאת כעשרה ק"מ דרומית מערבית לג'נין, סמוך לכביש המוליך משכם דרך שומרון לג'נין). מלך ארם שלח לדותן סוסים ורכב וחיל כבד. הם כיתרו את העיר מסביב בכל היקפה ושמו עליה מצור.
על משרתו של איש האלוקים נפלה בהלה גדולה בראותו את החיל הגדול המכתר את העיר שבא להתנקש בחיי אדוניו.

מה שאל המשרת את הנביא?

"איכה נעשה?" איך ומה נעשה? איך נעשה להימלט (מצודת דוד).

כיצד הרגיעו הנביא?

"ויאמר: אל תירא, כי רבים אשר אתנו מאשר אותם" (פס' טז). כלומר: אל תירא כי רבים הסוסים והרכב אשר עומדים לעזרתנו מאשר עמהם. כוונתו העיקרית של אלישע הייתה לומר לצדנו עומד כוח רוחני הגדול בהרבה מכוחו החומרי של ארם והוא עזרת ה'.

אלישע התפלל: "ה', פקח נא את עיניו ויראה, ויפקח ה' את עיני הנער, וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע" (פס' יז). אלישע ביקש לחזק

את לב נערו שלא יפחד והנה ההר מלא סוסים ורכב. דותן עמדה על גבעה ועמק קטן מסביבה.
ניתנה למשרתו של אלישע המחשה חושנית להבנת כוחו הרוחני הנסתר של אלוקים.
"חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם" (תה' לד ח).

אך הנביא לא נזקק לסוסים ולרכב אש. מדוע?

כשבאו הארמים לקחתו בשבי הכה אותם בסנוורים (בעיוורון) והיו מגששים באפלה.
"ויתפלל אלישע אל ה' ויאמר: הך נא את הגוי הזה בסנורים. ויכם בסנורים כדבר אלישע" (פס' יח). גם תושבי סדום שנסבו על ביתו של לוט הוכו בסנורים ולא הצליחו במזימתם (בר' יט יא).
אלישע שיצא בינתיים את העיר כדי להקביל את פניהם העמיד פנים כמורה להם את הדרך לדותן והתעה אותם והוליכם לשומרון. הוא אמר להם: הדרך שאתם הולכים בה אינה מוליכה אל העיר אשר אתם רוצים להגיע אליה. הוא הציע את עצמו לשמש להם מורה דרך אל האיש אשר הם מבקשים הלא הוא אלישע עצמו. כשהגיעו סמוך לארמון המלך בשומרון התפלל אלישע וביקש מה' שיסיר מהם את מכת הסנורים. "ויפקח ה' את עיניהם, ויראו והנה בתוך שמרון" (פס' כ).
ודאי נדהמו כשנפקחו עיניהם והבינו כי הם שבויים בידי מלך ישראל בתוך שומרון.

כיצד התייחס מלך ישראל אל הארמים שנפלו בידיו?

הוא שמח שיש לו הזדמנות לנקום באויביו. הוא שאל את הנביא: "האכה אכה אבי?" (פס' כא). אבי משמעו רב ומורה בדומה לאלישע שצעק: "אבי אבי, רכב ישראל ופרשיו" (ב יב).

הנביא צינן את התלהבותו של המלך ואסר עליו להרוג את השבויים. אין לך רשות להכותם. האם זה מעשה גבורה להכות שבויים שאינם יכולים להגן על חייהם? מה עוד שלא שבת אותם בגבורתך ("בחרבך ובקשתך"), אלא יש לנהוג בהם מנהג אורחים: עליך לאכילם. ערוך להם סעודה. "שים לחם ומים".
אלישע מציין לחם ומים שהם עיקר הסעודה, ולאחר הסעודה שלח אותם בשלום, וילכו אל מלך ארם.

ע"י הוראתו של אלישע למלך להתייחס לארמים כאורחים הוא נוטע בלב החיילים שבאו לשבות אותו תחושת אפסות כוחם, הנביא מראה להם שהוא מתעלם אפילו מהאיום שבנוכחותם ומתייחס אליהם כאורחים של הממלכה.

האם ציית המלך לנביא? כיצד נהג בהם?

המלך ערך להם סעודה גדולה בעצת הנביא. גדודי ארם לא העזו לבוא עוד לארץ ישראל לפרק זמן ממושך, לא בגלל הכבוד שנהג בהם מלך ישראל, אלא כי הם הבינו מה רב כוחו של ה' ושל נביאו.

פרק ו (פסוקים כד-סוף)

בפסוקים אלה נקרא על הרעב הנורא בשומרון בימי המצור. פירשו חז"ל הרעב שבא בימי אלישע של מהומה (מלחמה) היה, וזה שבא בימי אליהו (מ"א פרק יח) של בצורת היה (בר"ר מ ג).

זמן רב לא יספו גדודי ארם לבוא בארץ ישראל, אך עתה החליט בן הדד מלך ארם להילחם בישראל. יכול להיות שהכוונה לבן הדד השני שלחם באחאב (מ"א כ א), ואפשר שהכוונה לבן הדד השלישי (בן חזאל) שלחם ביהואחז בן יהוא (יג ג). בן הדד אסף וגייס את כל מחנהו "ויעל ויצר על שומרון" בראש צבא גדול כדי לכבוש אותה.

הרעב בשומרון היה גדול מאד כתוצאה מן המצור שנמשך זמן רב. מלך ארם השחית את שדות התבואה מסביב, ולאחר שהנצורים אכלו את כל אוצרות התבואה שהיו בעיר, ואת כל הבהמות הטהורות, הוכרחו לאכול גם חיות טמאות ודברים אסורים ומאוסים. בני אדם אכלו אפילו ראש חמור שנמנה עם החלקים הגרועים שבגוף החמור ונמכר במחיר גבוה של שמונים כסף. "ורבע הקב דיב יונים" אפשר שזבל יונים שימש להסקה, לאחר שכלו כל חומרי הדלק בעיר ולא היה במה לבשל, ויכול להיות שהתכוונו לגרעיני התבואה הנמצאים לפעמים בתוך הצואה שבררו אותם ואכלו אותם. גם זבל היונים נמכר בחמישה כסף. ציון המחירים של מוצרי הצריכה בימי הרעב, ראש חמור ודיב-יונים, פסולת שאינה ראויה לאכילה מעידה עד כמה היה המצב חמור.

מה הייתה זעקת הייאוש ששמע המלך?

מלך ישראל עבר על החומה כדרכו מדי יום ביומו לפקח על החיילים השומרים עליה. בשעה שעבר המלך צעקה אישה אליו. הייתה זו זעקת ייאוש "הושיעה, אדני המלך".

מה סבר המלך?

המלך חשב שהאישה מבקשת אוכל. המלך שהיה מיואש מן הקריאות הרבות לעזרה בשעה שלא היה לאל ידו להושיע לכל הרעבים ענה במרירות: אם ה' לא יושיעך איך אני אוכל להושיעך, יש המפרשים שאמר: רק ה' יוכל להושיעך ואני מאין אושיעך? "המן הגרן או מן היקב?" המצב כל כך חמור, אם אין תבואה הנדושה בגורן ולא יין הנדרך ביקב? הטרם ידעת שאזלו כל אוצרות המזון שהיו בעיר במה אושיעך?

האישה ידעה שלמלך עצמו אין מה לאכול, מה רצתה?

אחרי דברי הייאוש הקשים, למראה פני האישה האומללה נתמלא המלך רחמים עליה, כי המלך חייב לדאוג לרווחת עמו, הוא שאל אותה מה בקשתה. האישה ביקשה שהמלך ישפוט משפט צדק בינה ובין שכנתה. היא סיפרה למלך סיפור

מזעזע, איום ונורא. מחמת הרעב הסכימו שתי הנשים לבשל את בניהן. האישה
בישלה תחילה את בנה הקטן לאחר שהסכימו שלמחרת יאכלו את בן האישה
השנייה, אבל למחרת היום שבו נאכל בנה של האישה הזועקת הסתירה האישה
השנייה את בנה ולא נתנה לאכלו.

את המעשה הנורא הזה עשתה אם סמל המסירות והאהבה ללא מצרים. הרעב הרס
בלב האימהות אפילו את רגש האימהות והרחמים לילדיהן שהתחלף בדחף חייתי בגלל
הרעב הנורא. ככתוב בתוכחה בספר דברים: "הרכה בך והענגה...תרע עינה באיש
חיקה... ובבניה אשר תלד כי תאכלם בחסר כל בסתר" (דב' כח נג-נח; איכה ד י).

יש המפרשים שהכוונה לגופות ילדים שמתו מהרעב. גם כך היה המעשה מתוך
טירוף הדעת.

מה תבעה האישה מהמלך?

האישה תבעה מהמלך שישפוט את האישה שהחביאה את בנה.

המלך הזדעזע עד לעמקי נשמתו. הוא ראה את גודל האסון בו היה עמו נתון. מרוב צער
וייאוש שאחז בו לשמע המעשה קרע את בגדי המלכות לעיני העם הנצור והמשיך לעבור
על החומה כשבגדיו קרועים. כל העם ראה את השק שעל בשרו שלבש לאות אבל.

בחמת זעמו נשבע המלך: "כה יעשה לי אלקים וכה יוסף אם יעמד ראש אלישע
בן שפט עליו היום" (פס' לא). המלך ראה באלישע את הגורם לרעב שהביא ה'.
רש"י וכן רד"ק פירשו שכעס על שבידו לבקש רחמים ואינו מבקש. רלב"ג כתב:
כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שנים (ח א).
ולזה כעס המלך עליו, ואמר להמיתו, מפני ראותו כי חוזק הרעב הגיע עד לידי כך
שהיו אוכלים בשר בניהם.

המלך חשב כי יש בכוחו של הנביא אלישע לשים קץ לרעב בתפילתו כמו שעשה
אליהו לאחר שהרג את נביאי הבעל בהר הכרמל (מ"א יח מב). לדעתו של המלך
אם יש בידי אלישע למנוע מעשים כאלה של קניבליזם ולא עשה דבר ראוי להמיתו.

אלישע ישב בביתו אשר בשומרון, וזקני העיר שומרון- גדולי העיר שומרון (מ"א כא ח)
ישבו אתו. יכול להיות שדנו בחומרת המצב. המלך שלח איש להרוג את אלישע.
בטרם בא השליח ידע אלישע ברוח הקודש על בואו ואמר לזקנים: הנה המלך שולח להרגני.

איך מכנה אלישע את המלך?

"בן המרצח" הכינוי "בן המרצח" ניתן לפרש על יהורם בן אחאב, אבל גם ניתן לפרשו
על יהואחז בן יהוא" (יג ג). יורם בנם של אחאב ואיזבל שרצחו את נביאי ה'
(מל"א יח ד) ואת נבות היזרעאלי (מל"א כא יג), אולי היה זה יהואחז בן יהוא

(יג א), כפי שעולה מנבואת הושע : "ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא" (הו' א ד), הכוונה למעשה הדמים של יהוא ביזרעאל (פרקים ט-י), ויש הסוברים כי לשון "בן מרצח" הוא לשון סתמי של גידוף כמו "בן נעות המרדות" (ש"א כ ל).

המלך שולח מלאך (שליח) להרוג את אלישע.

מה ציווה הנביא על הזקנים שהיו אתו?

לעכב את השליח ולמנוע את כניסתו, ואם ינסה להתפרץ לדחוק אותו החוצה באמצעות הדלת כדי להרוויח זמן, שהרי אלישע ראה בנבואה את המלך רץ במהירות אחריו, לאחר שהתחרט על גזר הדין שהוציא עליו ומבקש למנוע מן השליח את ביצועו. בואו הנחפז של המלך לבית אלישע, היה כדי למנוע משליחו את ביצוע גזר דין מוות שגזר שעה קלה לפני כן על הנביא. עודנו מדבר עם הזקנים היושבים בביתו והנה בא המלך אל אלישע. המלך אמר אל אלישע נוכח גודל הרעה "אם תאכלנה נשים את פרייך". כלום אוכל עוד לקוות לחסדי ה'.

עתה הגיעה השעה שאלישע יפעל להצלת עמו הגווע ברעב.

ניב

המן הגרן או מן היקב? (פס' כז).
בהשאלה : אין לי מקור לספק מבוקשך.